

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Katedra sociologie

Seminář k úvodu do sociální antropologie

Esej na téma:

Zhodnot' a srovnej přístup M.Harnera, J. Frazera, V. Turnera a E. Evanse-Pritcharda ke studiu náboženství.

Jméno: Eva Malušková

UČO: 414731

Datum: 28.12.2012

Náboženství je velice obsáhlé téma, což můžeme zpozorovat už jen podle množství knih, výzkumů a odborníků, kteří se náboženstvím zabývají. V následující práci se zaměřím na to, z jakého úhlu pohledu se náboženstvím zabývali konkrétně pánové Harner, Frazer, Turner a Evans-Pritchard. Tudíž vlastně zhodnotím a srovnám jejich přístupy ke studiu náboženství.

Pro větší přehlednost se budu zmiňovat o každém antropologovi zvlášť.

Michael Harner je zastáncem a tlumočnickem šamanismu. Pobýval několik let ve společnosti jihoamerického indiánského kmene Jivaro, od kterého se také o šamanismu spousty přiučil. Po zjištění, že šamanismus funguje, vyučuje v Americe šamanismus prakticky.

V jeho díle *Cesta šamana*¹ uvádí Harner základní metody šamanismu, používané k dosažení a udržování pohody a zdraví (Harner, 1990, s.13). Snaží se zkrátka pomoci lidem získat zkušenosti s šamanskými silami, a tak pomoci sobě či druhým. Čtenář zde najde rady, jak se dostat do „extatického“ neboli změněného stavu vědomí a poté získávat další zkušenosti.

Následně uvedu pár příkladů, které Harner považuje za stěžejní důvody k tomu, proč dochází k znovuoživení a zájmu o šamanismus.

Vlivný může být současný přístup lidí k udržování dobrého zdraví a užívání myslí při léčení. Šamanismus dostává stále větší pozornost od lidí, kteří hledají nové řešení zdravotních problémů.

Dále se jedná o jeho tzv. spirituální ekologii, kdy nám šamanismus v dnešní ekologické krizi nabízí úctu k jiným lidem na Zemi, úctu k naší planetě a duchovní spojení mezi nimi. Podle Harnera jsou právě šamani ti poslední, kteří jsou schopni rozmlouvat s přírodou včetně rostlin, vzduchu aj.(Harner, 1990, s.10)

Mně osobně přijde šamanismus jako taková metodologie velmi zajímavý, i když si nejsem jista jeho absolutní funkčnosti. Šamani v dřívějších dobách určitě znali různé podfuky, kterými dramatovali svou moc, aby ostatní lidé i sám „pacient“ uvěřili. Přesto věřím, že ač už pomocí výjimečných znalostí a dovedností či skrz vstup do změněného stavu vědomí, šamani dovedli uzdravit nemocné, poradit v nesnázích a vybudovat si úctu a autoritu u ostatních.

V činnosti šamanismu považuji příhodný právě ten spirituální kontakt s přírodou. Pomáhá nám pochopit a respektovat sílu a důležitost našeho životního prostředí, které lidstvo devastuje. A pokud se opravdu dá nedrogovým (monotónní bubnování) způsobem šamanismu dosáhnout sounáležitosti člověka s přírodou, měl by být námi vítaný.

Další osobnost, které bych se chtěla věnovat, je skotský antropolog **James George Frazer**, zaměřující svá studia na magické myšlení, mýty a kmenové tradice.

Snaha jeho antropologických výzkumů spočívá v rozboru mýtů ve všech kulturách, aby z nich odvodil obecné závěry a vytvořil modely, společné pro celé lidstvo. Kdy zkrátka zdůrazňoval funkci mýtů při organizaci společenského života (Mříková, 2000, s.159)

Frazer se řadí mezi evolucionisty, inspirují se Darwinovou teorií. I v jeho díle *Zlatá ratolest* je znát určitá myšlenka vývoje. Frazer rozebírá magické myšlení, které považuje za vývojově nejranější fázi lidského myšlení. Náboženství podle něj tedy představuje vyšší úroveň lidského myšlení, a proto tedy musela magie historicky vzniknout dříve jak náboženství (Mříková, 2000, s.159)

Rozdíl mezi magií a náboženstvím je takový, že magie přinucuje či omezuje nadpřirozené síly, ale náboženství se je snaží získat na svou stranu. Náboženství vzniklo, když se začalo pochybovat o praktických výsledcích magie (Frazer, 1994, s. 53).

Zmínit bych chtěla i Frazerovy dva principy myšlení, na kterých je magie založena, a to princip podobnosti a vzájemného doteku. *Zákon podobnosti* vedl ke vzniku tzv. homeopatické

¹ Anglický originál: „Way of the Shaman“

magie, která je založená na tom, že podobné vytváří podobné a výsledek se rovná příčině. Jedná se o pokus zranit, či zničit nepřítele tím, že se zraní či zničí jeho zpodobnění. Příkladem uvádí Frazer Indiány kmene Odžibwejů, kteří když chtějí někomu způsobit zlo, vyřezou ze dřeva postavičku nepřítele a jehlou figurce ubližují. Nepřítel má cítit stejně jako figurka (Frazer, 1994, s.19).

Zákon doteku vedl poté ke vzniku kontaktní magie, podle které věci, jež byly jednou spojeny, musí po oddělení zůstat v takové stavu, že cokoli se stane jedné, ovlivní i druhou. Příkladem je magický svazek, který má údajně existovat mezi člověkem a jakoukoliv částí jeho bytosti (vlasy, nehty..). Ten, kdo se vlasů zmocní, může přes ně ublížit člověku, jemuž byly odcizeny (Frazer, 1994, s.39).

Viktor Turner se směrově řadí do Symbolické antropologie, studující: „*kultury jako systémy symbolů a významů*“ (Mříčková, 2000) a jeho teorie vychází konkrétně z výzkumu v terénu, zeměměřeného na kmen Ndembu.

Turner upozorňuje na mnohoznačnost symbolů v rituálech. Studie by neměly pouze zkoumat, jaké symboly se používají, ale měly by se zaměřit spíše na jejich vzájemný vztah a význam, co symbolizují. Příkladem takového symbolu může být pro křesťany hostinie, kterou podává kněz věřícímu při přijímání, je to jednak obyčejná oplatka, ale i část Kristova těla (Eriksen, 2008, s.268).

Hostinie tedy může být považována za určitý spoj mezi tímto a duchovním světem. Myslím si, že podobné symboly v různém pojetí víry, ať už se jedná o celkově náboženství, či rituální představení, jsou pro věřící významné. Skrz ně se mohou sami přiblížit duchovnímu světu a tomu, komu v něm věří.

Turner se ve své práci věnoval i rituálům přechodu, tzv. „rites de passage“, jak je nazval Arnold van Gennep². Jedná se o rituály, které provázejí člověka při každé změně místa, stavu, věku či společenského postavení. Teorie podle Van Gennepa zní, že všechny tyto rituály přechodu se skládají ze 3 fází, a to odloučení, pomezí (práh) a přijetí. Turner jeho teorii rozšířil a použil na popis celé společnosti (Turner, 2004, s.95)

V následujícím odstavci bych se pokusila krátce popsat princip rituálu přechodu. V první fázi, tedy odloučení, představuje jakoby vytržení člověka či skupiny z dřívějšího pevného stavu. Druhé období, tzv. liminární, je pro „přecházejícího“ nejasné. Nenachází se zde žádné znaky minulého ani nadcházejícího stavu. Ve třetí fázi je přechod ukončen, dochází k znovuzачlenění nebo přijetí a jedinec či skupina se nachází opět ve stálém stavu (Turner, 2004, s.95)

Pro liminaritu, neboli přechodné období, je důležitý společný prožitek, kdy všichni zúčastnění prožívají danou situaci stejně. Turner uvádí příklad obřadu uvedení do funkce náčelníka kmene. Liminární složka zahrnuje postavení příbytku mimo vesnici, budoucí náčelník je jednoduše oděn. Na budoucího náčelníka pronášena zlá a urážlivá slova. Jako vzor trpělivosti a pokory musí náčelník tiše sedět se sklopenou hlavou. Období znovupřijetí poté nastává, když je veřejně uveden do úřadu (2004, s.101)

Pokračovatelem funkcionalistického směru Malinowského a Radcliffe-Browna je **E.Evans-Pritchard**, kterému se budu následně věnovat. Funkcionalisté vytýkají evolucionistům, že jejich práce nejsou postaveny na terénních výzkumech, čili se jedná o ne zcela přesné informace.

Jeho terénní výzkumy jsou zaměřeny na náboženské kultury v Africe, dále se věnoval metodologii sociální antropologie, kde kladl velký důraz na induktivní metodu při získu údajů (pozorování jednotlivých jevů, hledání pravidelností) (Horyna, 2001, s.148)

Pritchard upozorňuje, že religionisté, zabývající se spíše většími náboženstvími s písemnou tradicí, přehlíží antropology a primitivní náboženství. Nepovažují je za důležitá, domnívá se, že předpokladem pro pochopení nynějších velkých náboženství je potřeba prvně

² Francouzský antropolog, dílo „The rite of passage“ (Gennep, 1960)

pochopit ty tzv. přírodní. Přitom jsou to právě antropologové, kteří shromažďují nasbírané poznatky a materiály (Horyna, 2001, s.149)

Nebrání se také kritikám předešlých teorií primitivních náboženství. Uvádí, že spousta vysvětlení náboženských fenoménů, jako třeba totemismus, animismu, se ukázala jako chybná. Ve svém díle „*Theories of Primitive Religion*“ se pokouší ukázat, proč některé teorie už nejsou udržitelné, a proč musí být nově objasněny (Horyna, 2001, s.149).

V mé práci jsem se pokusila zhodnotit přístup k náboženství pánů Harnera, Frazera, Turnera a Evanse-Pritcharda. Informace jsem čerpala z více zdrojů, ale pokaždé jsem si našla alespoň jedno stěžejní dílo autora, které mi pomohlo dozvědět se o daném tématu více přímo slovy autora.

Závěrem bych podotkla nějaké spojitosti či rozdílnosti, kterých jsem si všimla. Jak už jsem uvedla, každý z probraných antropologů zastupuje jiný antropologický směr týkající se náboženství (šamanismus, evolucionismus, symbolická antropologie a funkcionalismus).

Kromě Frazera získávali všichni své poznatky z konkrétního terénního výzkumu (Turner - SZ Zambie, Harner - J. Amerika, Pritchard - Afrika (Súdán)). Jediný Frazer zastával tzv. kabinetní způsob práce, kdy údaje čerpal ze zpráv od misionářů, cestovatelů. Což podle mě může ubrat na pravdivosti informace. Misionáři mohli na daném místě pobýt krátkou chvíli, nemuseli se stihnout s kmenem sžít natolik, aby zcela pochopili způsob jejich života.

Bibliografie

ERIKSEN, Thomas Hylland. 2008. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Vyd. 1. Praha: Portál, 407 s. ISBN 9788073674656.

TURNER, Victor Witter. 2004. *Průběh rituálu*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, vii, 194 s. ISBN 8072269003.

HARNER, Michael. 2010. *Cesta šamana: jak probudit svůj vnitřní potenciál*. Praha: DharmaGaia, 192 s. ISBN 978-80-86685-81-6

FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Vyd. 2. Praha: Mladá fronta, 1994, 632 s. ISBN 8020404880.

MŘÍKOVÁ, Hana, Miloslav Petrusek a Alena Vodáková. 2000. *Sociální a kulturní antropologie: Sociologické pojmosloví*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 176 s. ISBN 808585029.

HORYNA, B., H. Pavlicová. 2001. *Dějiny religionistiky*. Olomouc: Votobia, 149 s. ISBN 80-7182-123-3. Poznámka: jedná se o překlad: Evans-Pritchard, E. E.: *Theories of Primitive Religion*. Oxford University Press, London 1965